

AYDAŞ, AYDAŞLIK VE AYDAŞ OLMAK ÜZERİNE

(On Aydaş, Aydaşlık and to be Aydaş)

Yakup KARASOY*

Öz: *Türkler, tarih sahnesine çıktıkları günden bugüne geniş bir coğrafyada, birçok inanç sistemi ile karşılaşmışlar ve bu inanç sistemlerinden etkilenmişlerdir. XI. yüzyıldan itibaren Azerbaycan ve Anadolu'yu yurt edinen Oğuz boyu, İslâmı kabul etmekle birlikte Şamanlıktan gelen bazı inançlarını da muhafaza etmiştir. Oğuz Türklerinde yüzyıllarca varlığını koruyan bu Şamanlık izlerini birçok yerde görmemiz mümkündür. Bu çalışmada, bugün kullandığımız belli başlı Türkçe sözlüklerde yer almayan ve eski Türk inançlarından kaldığını düşündüğümüz aydaşlık terimi ve çeşitli yörelerdeki aydaşlık inancı üzerinde durulacaktır.*

Anahtar Kelimeler: *Aydaş, aydaşlık, aydaş olmak, Şamanlık, eski Türk inanç sistemi*

Abstract: *Turks have encountered with a lot of belief systems in a wide geographical area throughout Turkish history and have been affected by the belief systems. The Oghuz who started to settle in Azerbaijan and Anatolia in the beginning of the 11th century have trusted Islam and at the same time conserved some belief of Shamanism. In many fields, it is possible to see traces of Shamanism which was practised by Oghuz Turks for centuries. This study will focus on the term aydaşlık, which is not found in contemporary dictionaries today but is believed to exist in ancient belief of Turks and aydaşlık belief in various regions.*

Key Words: *Aydaş, aydaşlık, to be aydaş, Shamanism, ancient Turk belief system*

Giriş

Türkler Ötüken'den bugünkü orta Avrupa'ya kadar uzanan şeritte 2300 yıllık bir yazılı tarihe sahiptir. İşte bu uzun süreçte birçok inanç sistemini de tanımak, yaymak ve hatta başkalarına tanıtmak durumu ile karşılaşırız. Geniş bir coğrafyaya yayılan Türklerin Oğuz boyu XI. yüzyıldan itibaren

---

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi, ykarasoy@selcuk.edu.tr

Azerbaycan ve Anadolu'yu yurt edinmiştir. Anadolu'yu yurt edinmeden önce Müslüman olan Oğuzlar, önceki inanç sistemleri olan Şamanlıkla beraber yeni girdikleri İslâmlığı da bu coğrafyaya getirmişler ve güçlü bir medeniyetin temelini atmışlardır. Diğer taraftan Türkler, İslâmı kabul etmekle birlikte bazı eski inançlarını muhafaza etmişlerdir. Bazen de medeniyetler beşiği olarak adlandırılan Anadolu'da buldukları farklı inançların etkisi altında kalmışlardır (Aydın 1992: 38). Anadolu'da Türkleri Hıristiyanlık-Nesturilik gibi başka inançlar da karşılamıştır. İlk İslâmî eserlerin yanı sıra Dede Korkut Kitabı gibi eserlerde gördüğümüz Şamanlık izleri bu uzun tarihî süreçte kaybolmamış ve XX. yüzyıla kadar varlığını koruyabilmiştir (İnan 1972: 204-207). Bu özellikleri bazen halk hekimliğinde bazen törelerimizde hatta bazen de inanç ve tarikatlarda görmemiz mümkündür.

Bu çalışmamızda eski Türk inançlarından kaldığını düşündüğümüz *aydaşlık* terimi ve anlamları hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Anadolu'da yaşayan bazı hastalık adları Türkçedir: Albasması, kırk basması, kırk bastı (Kalafat 2005: 154), kırkları karışmış olmak, ince hastalık, ısıtma, kurdeşen, kızılıyel (Acıpayamlı 1969: 4), sarılık, baş ağrısı, çarpılma, inme, sökel vb...

Aydaş kelimesi bugün kullandığımız belli başlı Türkçe sözlüklerde bulunmamaktadır. Atatürk döneminin bize önemli bir yadigarı olan ve önceleri "Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi" iken sonradan 12 ciltlik "Derleme Sözlüğü" adıyla Türklük biliminin hizmetine sunulan eserde aydaş kelimesi "aydaş, aydaşık, aydeş, aydaş aşısı, aydaş olmak" şekillerinde madde başı olarak yer almaktadır. Aydaş kelimesinin Derleme Sözlüğündeki anlamları ise şöyledir: "*Zayıf, cılız, bacakları çarpık, yaşına girmemiş çocuk, aynı ay içinde doğan çocuklar, anormal doğan çocuk, şaşı*". Aydaş aşısı ise "*cılız, gelişemeyen çocukları iyileştirmek için yapılan ilaç, yemek*" şekillerinde manalandırılmıştır. Aydaşık için "*zayıf, cılız, beceriksiz, aciz*"; aydaş olmak için "*bebeğin çok zayıflaması*"; aydeş için de "*zayıf, cılız, çirkin, vücudu uygun olmayan, akşama kadar durmadan koşup oynayan çocuk; iğdiş*" anlamları verilmiştir. Aydaş kelimesinin kullanıldığı yerler ise il (vilayet) olarak; Isparta, Burdur, Denizli, Manisa, Çanakkale, Bursa, Eskişehir, Kastamonu, Çorum, Sinop, Samsun, Yozgat, Ankara, Kayseri, Niğde, Karaman, Konya, Mersin, Adana, Antalya, Muğla, Edirne, Tekirdağ, Balıkesir, Kırklareli, İzmir, Uşak, Maraş şeklinde sıralanmıştır (DS I, 1963: 410– 411).

Görüldüğü gibi saydığımız iller Anadolu'da, son zamanlara kadar hâlâ yaylacılık geleneği olan Yörük-Türkmenlerin iskân alanlarıdır.

Aydaş kelimesine ikinci olarak Andreas Tietze'nin "Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı" adlı eserinde "AD, aydaş/aydaşık/aydeş" zayıf, cılız; anormal doğan çocuk, beceriksiz, iğdiş'<iğdiş 'enenmiş at'<ET. iğdiş 'melez' Clauson 1972 s.103" şeklinde görüyoruz (Tietze I 2002: 236). Buradaki AD kısaltmasının açılımı Anadolu Türk diyalektleridir.

Çağdaş Türk lehçelerinden Hakas Türkçesinde de aydaş kelimesine "aydas" şeklinde rastlıyoruz. Kelime burada şimdiye kadar verdiğimiz anlamlarının tam aksine "güçlü, kuvvetli, dayanıklı, sağlıklı, sıhhatli" anlamlarında geçmekte, ayrıca "aydas pol-: sağlığıma kavuşmak" şeklinde açıklanmaktadır (Arıkoğlu 2005: 57). Burada şunu da belirtmeliyiz ki Hakaslar, Hıristiyanlaştırılmışlardır ama hâlen Şaman âdet ve geleneklerini devam ettirmektedirler.

Yukarıdaki anlamlardan da çıkarılacağı üzere aydaş kelimesi, Anadolu'da gelişimi normal olmayan, zayıf, çelimsiz çocuklar için kullanılmakta, ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi bazı çağdaş lehçelerde bu anlamların tam aksine 'sağlıklı, sıhhatli' manalarını barındırmaktadır.

Bu hastalığın tıp literatüründeki adı "malnutrition"dur. Malnutrition, Utkan Kocatürk'ün hazırlamış olduğu Tıp Terimleri Sözlüğü'nde, "vücuda gerekli maddelerden mahrum gıda girişi, istenilen nitelikte olmayan fakir gıda ile beslenme, yetersiz beslenme, dengesiz beslenme, fena beslenme, malnutrisyon, yetersiz veya fena beslenme sonucu ortaya çıkan klinik tablo" olarak açıklanmaktadır (Kocatürk 1984: 448).

Aydaş kelimesi yapı olarak 'ay' ismine '+daş' ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Buradaki 'ay' kelimesi "otuz günlük süreyi" ifade etmektedir. Anlatmalarda da görüleceği üzere bu otuz günlük süre bazen kırka çıkmakta ve çocuğun ilk kırk günlük süresini belirtmektedir. Dolayısıyla da anlatmalarda aydaşı zaman zaman kırk karışması, kırk basması gibi adlarla ifade edilirken görmekteyiz. Buradaki '+daş' eki ise Türkçede eskiden beri kullanılan bir ektir. Yoldaş, sırdaş, çağdaş, kandaş, soydaş, ırkdaş, vatandaş, ülküdaş kelimelerinde gördüğümüz gibi Türkiye Türkçesinde "ortaklık, eşitlik" ifade eden isimden isim yapma eki olarak kullanılmaktadır. Bu ek isimden isim ve sıfat yapar (Zülfikar 1991: 79). Türkçede eskiden beri kullanılan, sahası çok geniş olmamakla beraber bir tip isim yapmakta işlevliğini daima muhafaza eden ve örnekleri son zamanlarda artmış bulunan bir yapım eki durumundadır. Başlıca işlevleri eşlik, ortaklık, mensubiyet ve bağlılık ifade eden isimler yapmaktır (Ergin 1983: 167). Ek, addan "ortaklık, beraberlik" bildiren ad ve sıfatlar da türetir (Korkmaz 2003: 46).

Anlamı ve yapısı hakkında verdiğimiz bilgilerden sonra aydaşlıkla ilgili

birkaç anlatmaya değinmek istiyoruz. Bunlardan ilki Antalya'nın Gündoğmuş ilçesindeki aydaşlık inancıyla ilgili olarak bilinen, ama bugün unutulmaya yüz tutan ananedir. Gündoğmuş ve yöresinde aydaş olmak; “çocuğun doğduğu andan itibaren kırk gün içinde, aynı çocukla beraber doğan herhangi bir hayvan veya insan yavrusunun birinin diğerinden bedenen zayıf kalması” şeklinde yaşayan bir inanmadır. Aydaş olan çocuk ne kadar iyi beslense de bedenen gelişemez, yedikleri içtikleri çocuğa yaramaz. Hiçbir fiziksel tedavi aydaş olan çocuğa fayda vermez.

Yeni doğan çocuklar aydaş olur. Geleneksel tedavi yöntemi uygulanmazsa çocuğun aydaşlık süresi dört beş yaşına kadar sürer. Bir çocuk, aynı ay içerisinde doğan başka bir çocukla olduğu gibi, bir yılanla, bir kaplumbağa ile, bir köpek veya kedi ile de aydaş olabilir.

Çocuk diğer (üstüne doğan) bir çocukla aydaş olmuş ise iki çocuğun da anneleri beraberlerinde getirdikleri yiyecekleri bir öğün birlikte yerler. Eğer aydaş olan çocuk, bu çocuğun aydaşı olmuş ise iyileşir. Çocuk iyileşmez ise bir ibrikte su ısıtılır, içine kırk adet çakıl konur, üç kadından ikisi çocuğu yıkar, üçüncü kadın tahranın¹ sapındaki oluklu delikten ibrikteki suyu dökerek üç yolun kavşağında (yol ayrımında) çocuğu yıkarlar. Eğer çocuk hayvan ile aydaş olmuş ise o hayvanın yavrusunun üstünde çocuk, altında hayvan yavrusu olmak üzere yine üç kadınla üç yol kavşağında aynı yıkama işlemi tekrar edilir. Aydaş olmaması için çocuğun doğduğu gün ile kırk gün içinde bir insanın yıkandığı sudan bir şişe su alınır ve çocuk bu su ile evde yıkanır. Ayrıca Gündoğmuş'ta aynı gün içinde üç dört düğün olursa, evlenenlerden birisinin çocuğunun olmayacağı inancı da vardır. Çocuğu olmayan geline aydaş muamelesi yapılır.

Aydaş inancı, 1967 yılına kadar Beyşehir'e bağlı bir kasaba iken 1988 yılında ilçe olan Konya'ya bağlı Derebucak'ta ise şöyledir: Aydaş, kırkı karışmış (en çok kırk gün ara ile doğan çocuklara kırkı karışmış denir.) olan çocuklardan zayıf veya hastalıklı olan çocuğun ebeveyninin, çocuğunu sırtına alıp, kırkı karışmış olan bir diğer çocuğun bulunduğu evi kötü niyetle tam olarak dolanması sonucunda, evi dolanılan çocuğun gürbüzlüğünün dolanana geçtiğine, ondaki hastalık ve marazın da evi dolanılan çocuğa geçtiğine dair bir inançtır. Bir çocuk, oldukça zayıflayıp sürekli ağlıyorsa ve kafasında yarıklar oluşmuşsa o çocuk evrasalı² bir ebeye³ gösterilir ve o ebe teşhis koyar.

---

¹ tavra: 'Ucu eğri, sapı delikli budama aleti'.

² 'Elinde şifa ve güç olduğuna inanılan insan'.

³ 'Koca karı' manasında.

Derebucak'ta Aydaşlık ile İlgili İnanışlar

Derebucak'ta aydaşlık inancı iki türlüdür:

1. İnsanların sebep olduğuna inanılan aydaşlık
2. Hayvanların sebep olduğuna inanılan aydaşlık.

İnsanların sebep olduğuna inanılan aydaşlığın iki şekilde olduğuna inanılır:

a) Ev dolanılarak yapılan aydaş:

Kırkı karışmış olan çocuklardan hasta olan çocuğun ebeveyninin, çocuğunu sırtına alıp, kırkı karışmış olan diğer sağlıklı çocuğun bulunduğu evi niyetini bozup tam olarak dolanması ile yapılır. Kırkı karışık çocuklardan biri oğlan, biri kız olursa aydaşlığın daha iyi tutacağına inanılır.

b) Ölü aydaşı: Bir çocuk kırkı çıktıktan sonra giderek kötüleşiyorsa ve bunun görünür bir sebebi yoksa o zaman çocuğun kırkı içinde köyden ölenler soruşturulur ve o dönemde ölen kişi tespit edilir. Çünkü ölen kişinin, çocuğun da ölümüne sebep olacağına inanılır.

Hayvanların sebep olduğuna inanılan aydaşlığın en bilineni ve tehlikeli olanı yılan aydaşdır. Derebucak'ta yeni doğum yapan bir kadın (özellikle kırk içinde) dağa gittiğinde, çocuğunun oralarda yılanlar tarafından etrafının tam olarak dönülmesi ile aydaş olduğuna inanılır.

Derebucak'ta aydaşlıkla ilgili tedavi yöntemi beş çeşittir.

1. Kiminle aydaş olduğu biliniyorsa – belki de tahminî olarak - bu durumda yapılan tedavi şöyledir:

Aydaşlığa sebep olan insan ise ve bu insan biliniyorsa çocuklar değiştirilerek emzirilir, gümüş arılık⁴ veya ekme değiştirilir. Bu şekilde şifa bulunacağına inanılır. Ancak aydaşa neden olduğu düşünülen insan, bu ayınler tamamlanıp çocuk iyileştikten sonra gözetim altına alınır ve evin çevresinde görülürse hemen önlem alma yoluna gidilir.

Sebep olan kişi bilinmesine rağmen yukarıda belirtilen tedaviye yanaşmazsa, üç yol ayrımında aydaş pişirme ayını uygulanır.

2. Kiminle aydaş olduğu bilinmiyorsa bu durumda yapılan tedavi de şöyledir:

Aydaş olduğu düşünülen ama kiminle aydaş olduğunun bilinmediği durumlarda ise köy mezarlığı tamamen dolandırılır ve mezarlıktaki gövdesi

⁴ 'Eskiden kadınların başlarındaki gümüş paralara verilen isim'

delik olan ardiç ağacından çocuk üç defa geçirilerek oraya arılık⁵ atılır. Mezarlıkta bulunan başka bir ağaca çocuğun bezinden bir parça yırtılarak bağlanır. Bu işleme başlamadan önce evden çıkmadan niyet alır, hiç kimseyle konuşmadan ve hiç arkaya bakmadan bu ayin tamamlanır.

Aydaş olduğu düşünülen ama kiminle olduğunun bilinmediği durumlarda uygulanan bir başka tedavi ise her tarafı siyah bir kedi, genişçe bir leğene konulur, kedinin üzerine kalbur konulur, kalburun üzerinde çocuk kan bağı olmayan biri tarafından yıkanır. Çocuğun yıkandığı su insan ayağının değmeyeceği bir meyve ağacının dibine dökülür.

3. Eğer çocuk ölü ile aydaş olmuşsa yapılan tedavi şu şekildedir:

Bir çocuk kırkı çıktıktan sonra giderek kötüleşiyorsa ve bunun da görünür bir sebebi yoksa o zaman çocuğun kırkı içinde köyden ölenler soruşturulur ve o dönemde ölen kişi tespit edilir. Ölen kişinin evine niyet alınıp gidilir, evinden ekmek yenir; su içilir. Sonra ölünün mezarına gidilerek mezardan toprak alınıp hasta çocuğun beşiğine konur. Bunun sonucunda çocuğun iyileşeceğine inanılır.

4. Aydaş ocağında yapılan tedavi:

Yukarıda anlattığımız diğer üç tedaviye çocuk cevap vermediği takdirde, son çare olarak, aydaş olduğu düşünülen çocuk, aydaş ocağına götürülür. Tedavinin uygulanacağı odanın ortasına sayacak⁶, onun üzerine kalbur konur. Kalburun içine büyükçe ve yayvan bir kap konur. Kabin içine bir parça ekmek, bir bakır bardak su, ateşi sönmüş üç kor parçası, bir soğan kabuğu, hastanın ayakkabısının sağ teki konulur ve hasta çocuk –bunların yanına –kabin içine oturtulur. Ebe ve yardımcısı (ebenin yardımcısı, çocukla kan bağı olan biriye beline –kuşağının arasına –bir demir parçası sokar) çocuğun etrafına oturur. Ebenin yardımcısı ile ebe arasında şu konuşma geçer:

– Yardımcı: (Çocuğun etrafında dolanarak) Selamünaleyküm. Ne pişirirsin.

– Ebe: (Çocuğun yanı başında oturur) Aleyküm selam. Aydaş pişiririm.

– Yardımcı: Neden pişirirsin?

– Ebe: Etine dolsun, dili dursun, çocuğun demirtaş gibi kalsın, uykuya kansın diye pişiririm. (Bu ayin bir seansta üç kez olmak üzere

⁵ Burada ‘madeni para’ manasındadır.

⁶ sayacak: ‘Sacayak’ (DS XII, 1978: 3558).

birbirini takip eden üç gün boyunca tekrar edilir. Uygulama sonlarında ebe çocuğa okur, üfler ve su içirir).

Aydaş pişirilen çocuk evin yukarı kapısından alınır, evin aşağı kapısından çıkarılır. Ebeye her uygulama sonunda arılık⁷ verilir.

5. Çocukta aydaşlığa sebep olan yılansa, onun tedavi yöntemi de şöyledir:

Yılan aydaşı olduğuna inanılan çocuk, bir leğene konulan yılanın üzerine kalbur konularak, çocukla kan bağı olmayan biri tarafından yıkanır. Çocuğun yıkandığı su insan ayağının değmeyeceği bir meyve ağacının dibine dökülür. Yılan da insan ayağının değmediği bir yere bırakılır. Yılanı bırakanlar yılanı takip eder. Şayet yılan ölürse çocuğun kurtulacağına inanılır.

Bozkır'da Aydaşlık ile İlgili İnanışlar

Konya'nın ilçesi Bozkır'da da aydaş inancına rastlamaktayız.

Bozkır'da *kırkı basan* çocuğun bahtı açık olsun diye kendi ayarıyla elbisesi değiştirilir. Çocuğa aydaş olmaması için nazarlık takılır. Bu nazarlıklar da at nalı, hurma çekirdeği ve benzeridir. Yine aydaşlığın gitmesi için çocuğun yanında köpek kafası yıkanır. Yıkayana da mükafat olarak bir şeyler verilir. Ayrıca çocuk aydaş ocaklarına götürülür. Bu aydaş ocakları; "İrbikkıran ve Dolap Değirmeni" gibi halk arasında bilinen yerlerdir. Çocuğun belindeki kuşak değirmenin suyunu atılır. Aydaş olan çocuklar Göksu nehrinin kolu olan Gökdere Çayı'nda yıkanır. Buradan kaba doldurulan suyla, çocuğun bir hafta yıkandığı takdirde iyi olacağına inanılır.

Gerek doktora götürülerek gerekse daha önce saydığımız yöntemler denenerek düzelemeyen çocuk Aydaş ocağı dedikleri evlerden birinde yıkattırılır ve iyileşir. Bu iş şöyle yapılır: Aydaş ocağına varılır. Aydaşı kesecek kişi (kadın ve erkek olabilir) eline bir makas veya bıçak alır. Makas veya bıçağın üzerinden dökülen su ile çocuk yıkanmaya başlanır. Çocuğun annesi ile aydaşı kesecek kişi arasında şu konuşmalar geçer:

- Nereden geldin? (Anne)
- Kaf dağının ardından (Aydaşçı)
- Neye geldin? (Çocuğun adı söylenerek)
- (...) Aydaşını, huyunu, hünerini kesmeye geldim.
- Kesme, kesme...

---

⁷ 'Bozuk para'.

-Kestim ha, kestim. Bir benden, sebep Allah'tan.

Diyerek çocuğun yıkanma işi biter ve ocaktan çocuğun eline bir ekmek verilir. Annesi de ocağa bir ağırlık (arılık) yani hak kalmasın diye ücret verir” (www.bozkir.net, 16.04.2007).

Konya’da Aydaşlık ile İlgili İnanışlar

Konya il merkezi de aydaşlıkla ilgili geleneği canlı bir şekilde yaşatmaktadır. Konya’da aydaş, kırkı çıkmamış olan çocukların kırkının karışmasıdır. Kırk basması, dil aydaşı, aydaş olarak bilinir.

Aydaş olan bir çocuk, yatsı ezanından sabah ezanına kadar bağırır, çocuk yemeden içmeden kesilir, zayıflar. Verilen ilaçlar fayda etmez. *Aydaş* olan çocuk tıbbî tedavi yöntemine cevap vermez.

Konya’daki Aydaş Çeşitleri ve Önlemleri:

1. İnsanların sebep olduğu aydaş:

Kırkı çıkmamış bir çocuk, kırkı çıkmamış başka bir çocuğun evine girse kırkı birbirine karışır (kırk basar). Çocukların kırkının birbirine karışmaması için lohusa anneler yakalarındaki iğneleri değiştirirler.

Lohusa bir kadın veya âdetli bir kadın, temizlenmeden, kırkı çıkmamış çocuğun evine gitmemelidir. Lohusa anne kırk basmasını önlemek için çocuğun ilk yaptığı çaralı bezi (ilk kaka) paspasın altına koyar, bu bez burada kırk gün kalır. Kırk gün sonunda bez toprağa gömülür. Lohusa kadına kırk basmasın diye baş ucuna Kurân-ı Kerim, yastığın altına makas, bıçak, demir, kapının arkasına da ot süpürge konulur.

Çocuğun aydaş olmasının bir başka nedeni de ölüyle kırkının karışmasıdır. Cenaze evine kırkı çıkmamış kadın veya çocuk giderse ya da cenaze evine gidenler, cenaze evinden çıkıp doğruca lohusa evine giderse ölüyle çocuğun kırkı karışır. Bunu önlemek için cenaze evine gidenler, lohusa evine gelmeden önce başka bir eve gidip ordan lohusa evine girer.

Kırkı çıkmamış bir çocuğun, aydaş olmasının diğer bir nedeni de kötü niyetli bir kadının yeni doğmuş gülbüz çocuğa nazar etmesidir.

2. Hayvanların sebep olduğu aydaş: Konya’da hayvanların da aydaşa sebep olduğuna inanılır. Yeni kesilmiş hayvanın eti kırklı çocuğun üstüne getirilirse çocuk aydaş olur. Bunu önlemek için kırklı çocuğu etin üstüne götürmek gerekir. Et çocuğun üstüne getirilirse, çocuğa kırk basar. Bir hayvanın yeni doğan yavrusu (özellikle kedi-köpek yavrusu) lohusa evine girse bu hayvanla, kırkı çıkmamış çocuğun kırkı birbirine karışır. Bu nedenle, lohusa evine hayvan sokulmaması gerektiğine inanılır.

Konya’da Aydaşın Geleneksel Tedavi Yöntemi:

Konya il merkezinde bulunan tekkeler hastalıkları kendi aralarında paylaşmış gibidirler. Meselâ Efekon (Afakan) Dede Tekkesi yürek çarpmasıyla ilgili; Yılcık Tekkesi Yılcık hastalığıyla ilgili; Şeyh Sadreddin Konevî Türbesi kekeme ve altını ıslatan çocuklarla ilgili tedavi usullerinin yapıldığına inanılan yerlerdir.

Aydaşlıkla ilgili olarak ise Pirebi Dede Tekkesi ön plândadır. Konya’da aydaş olan çocuklar, Muhacir Pazarının arkasındaki Pirebi Dede Tekkesine götürülür. Çocuğa birtakım ayinler uygulanır. Bu tekkede Pirebi Dede adlı bir yatır vardır. Aydaş olan çocuk bu yatırın mezarı üstüne yatırılır, dua okunur. Yatırın üstüne yatırılan çocuk ağlarsa, bu durum hastanın iyileşeceğini gösterir; eğer ağlamazsa onun iyileşmeyeceğine inanılır. Ağlayan çocuk yatırın üzerinden alınır, sonra buradaki caminin avlusundan su alınır, arkaya bakmadan ebeveynler eve gelir ve bu suyla çocuğu yıkarlar. Çocuğun yıkandığı su bir ağacın dibine dökülür.

Aydaş olan çocuğun iyileşmesi için diğer bir geleneksel yöntem de sudur: Aydaş tekkesindeki hoca, aydaşlı çocuğun boynuna ip bağlayıp daha sonra keser. Bundan sonra “çocuğun aydaşı kesildi” denilir.

Kastamonu’da Aydaşlık ile İlgili İnanışlar

Kırkı karışanlar ilk kırk günde bir araya getirilmez, getirilirse bunlardan yıldızı düşük olanın aydaş olup zayıflayacağına, hatta öleceğine inanılır. Bu durumda olduğuna inanılan çocuklar, köpek kafası iskeleti ile yıkanır. Bu inanışla bağlantılı olarak bölgede zayıf, miskin, güçsüz, elinden iş gelmeyen kişilere de hakaret yollu *aydaş* denilir (Yıldız 2002: 558).

Kıbrıs’ta Aydaşlık ile İlgili İnanışlar

Kıbrıs’ta *aydaş*, *kırk karışması* olarak bilinir. Aynı zamanda doğum yapan iki kadından birinin kırkları çıkmadan diğerini ziyaret etmesi sonucunda bebeklerin ve lohusaların kırkları karışır. Bir bebek diğerine “bekle ben büyüyeyim” der. Biri büyürken diğeri zayıf kalır. Doğum yapan diğeri kadını ziyaret eden lohusa, henüz temizlenmemiş olduğundan (kanaması devam ettiğinden) diğeri kadın (yatan kadın) hasta olur. O zaman da lohusaların kırkları karıştı denir.

Muş’ta Aydaşlık ile İlgili İnanışlar

Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi aydaşlık Anadolu’da farklı adlarla anılmaktadır. Hastalığın Muş’ta da *kırk bastı* olarak ifade edildiğini görüyoruz. “Çocuk, Muş’ta kırkı çıkmadan dışarı çıkarılmaz. Kırkı dolunca, ebesi gelir ve onu usulünce yıkar. Ondan sonra sokağa çıkarır. Aksi hâlde,

çocuğun başına bir felaket geleceğine inanılır. Kırkı çıkmamış bir çocukla kırklı bir çocuk karşılaşırsa, *kırk bastı* diye inanılır. Böyle çocukları, kırk bastıdan hemen kurtarmak için, iki anne birbirine iğne verir. Böylece çocukların kötü akibetlerden kurtarıldığına inanırlar (Kalafat 2005: 154).

Adana’da Aydaşlık ile İlgili İnanışlar

“Doğumdan sonra bir türlü gelişemeyen, cılız ve hastalıklı çocuğa ‘aydaş çocuk’ denir. Aydaş çocuğun tedavisinde ocaklı birinden veya çocukluğunda aydaş olup daha sonra sağlıklı olan kişilerden yararlanılır. Aydaş çocuk yaşlı bir ağacın arasından geçirilir, üç hafta tuz ile tartılır. Kurt ağzının iskeletinden geçirilir. Dört yol ağzına kazan kurulum, sembolik bir aş olan ‘aydaş aşı’ pişirilir. Çocuk mezarlığa götürülür, orada ocaklı birinin koynundan geçirilir. Mezarlığa gelenlerin beraberinde getirdiği bulgurla eve dönünce pilav pişirilir ve topluca yenilir” (Başçetinçelik, <http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/28.php> 16.04.2007).

Orhan Acıpayamlı halk hekimliği üzerine kaleme aldığı bir makalesinde *aydaşlığı cılızlık* olarak alır ve geleneksel tedavi yöntemini şu şekilde anlatır: “Bütün tedavilere rağmen iyi olmayan çocuklar son çare olmak üzere delikli taştan geçirilir. Bu tedavi perşembe veya cumartesi günleri yapılır. Cılız çocuk iki kadın tarafından, alt kısmında yarım metre kadar delik bulunan kendisinde büyük bir kudret olduğuna inanılan delikli taş adındaki dik bir kaya parçasının yanına götürülür. Kadınlar, karşılıklı olarak, deliğin iki tarafına geçerler. Kadınlardan biri, çocuğu deliğin içinden geçirerek öbür kadına verirken,

- Al çürüğü, ver sağı... der.

Diğer kadın da aynı hareketi yapar. Bu hareketler üç veya yedi defa tekrarlanır.

Bundan sonra, kadınlar çocuğu alıp, arkalarına hiçbir şekilde bakmadan evlerine dönerler” (Acıpayamlı, 1969: 6).

Ali Rıza Yalman’ın çalışmasında da, *aydaş* kelimesi yerine *kırk basması* ifadesini görüyoruz. “Bir hafta içinde bir köyde, iki evde çocuk doğarsa bu çocukların anaları kırkinci gün karşı karşıya gelerek bir demir parçası veya bir iğne değiş tokuş ederler. Bu iş çocuklardan birine kırk basmaması içindir” (Yalman 2000: 65).

Aydaşla ilgili, bazı yörelerimizin tanıtımı amacıyla oluşturulmuş internet sitelerinde de halk inanışları çerçevesinde çeşitli anlatımlara rastlamaktayız.

S o n u ç

Buraya kadar verdiğimiz bütün bilgilerden ve aktardıklarımızdan anlaşılıyor ki Anadolu’da, bilhassa yaylacılık geleneği olan yörelerimizde, aydaşlık inancı canlı bir şekilde yaşamaktadır.

Derlemelerimiz ve şimdiye kadar yapılan bazı yayınlarda aydaşlık geleneği ile ilgili olarak tespit ettiğimiz ortak ve farklı motifler görülmektedir. Söz konusu bu motifleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Bütün metinlerde süre olarak “kırk” rakamı asıl unsurdur.
- 2.a. Hayvan motifi olarak yılan, kaplumbağa, kedi ve köpek ile karşılaşmaktayız.
- b. Aydaşın aynı ayda doğan başka bir bebekle olması inancı yanında aynı ayda doğan hayvandan da olabileceği inancı vardır.
3. Bu ananın önemli bir motifi olarak “delik” karşımıza çıkar. Bu delik bazen tahranın sapındaki delik, bazen delikli kaya, bazen de gövdesi delik olan ardıç ağacı olduğu gibi bazen de evin giriş ve çıkış kapılarıdır.
4. Eski Türk inancında önemli bir yeri olan “maden” motifine tahra, makas, bıçak, madeni para (arılık), demir parçası ve iğne şekillerinde rastlamaktayız.
5. Yıkanan aydaş çocuğun yıkandığı suyun kimsenin ayak basmadığı bir meyve ağacının dibine döküldüğünü görürüz.
6. Aydaş ayininin üç yol bazen de dört yol kavşağında yapıldığı görülmektedir. Eski Türk inancında musiki motifiyle sık sık karşılaşırız. Muhtemeldir ki üç yol ağzında, dört yol ayrımında aydaşlık ayini yapıldığı zaman ayini yöneten kadın elinde def ile musiki oluşturuyordu.
7. Bu geleneğin bir başka unsuru da aydaş tedavisinde önemli bir husus arzeden aydaş ocağında, birlikte aydaş aşı yenmesidir.
8. Bazı yörelerimizde çocukların aydaş olmaması için lohusa kadınların ziyaret edilmeleri kurala bağlanmıştır.
9. Bir başka aydaş olma sebebinin de çocuğun doğduğu ayda ölen birilerinin olmasıdır. Bunlara ek olarak;
10. Tedavi için tekke ve yatırların ziyaret edilmesi ve mezarlıktan toprak alınması,
11. Ayin merasiminde görev alan hanımların tören sonuna kadar kimseyle konuşmamaları ve arkalarına bakmamaları,

12. Tedavide ayini yöneten ile yardımcılarının aydaşın iyileşmesi amacıyla karşılıklı konuşmaları,

13. Sadece Derebucak'ta aydaş olan çocuğun annesiyle gürbüz çocuğun annesinin çocukları değişerek emzirmeleri,

14. Konya merkezinde yapılan ayinde çocuğun boynuna bağlanan ipin kesilmesi,

15. Çocuğun yaptığı ilk kakanın aydaş olmasın diye evin girişindeki paspasın altına konması ve “kırk gün” sonra gömülmesi de aydaşlığın diğer motifleri arasında yer almaktadır.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Türk inancında aydaşlık ve kırkları karışmak, kırk basması vb. adlarıyla hâlâ yaşayan bir gelenek vardır. Biz bu kısa çalışmamızda geleneğin yaşadığını vurgulamak ve dikkati çekmek amacıyla yüzeysel bir araştırma yaptık. Gördük ki *aydaşlık*, *aydaş* ve bu hastalığın tedavi yöntemleri sıradan ve basit bir olgu değildir. Biz bu konuda Türkiye’de, Balkanlarda ve Türk dünyasının tamamında ayrıntılı ve kapsamlı araştırmaların yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

Kaynaklar

- ACIPAYAMLI, Orhan (1969), “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 1-21.
- ARIKOĞLU, Ekrem (2005), *Örneklî Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AYDIN, Mehmet (1992), “Mut Bölgesinde Yaşayan Halk İnançları”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C. IV, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 29-41.
- Derleme Sözlüğü* [DS] (1963/1978), C. I/ XII, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1983), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (1972), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KALAFAT, Yaşar (2005), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Babil Yayıncılık.
- KOCATÜRK, Utkan (1984), *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü (İngilizce, Lâtinçe, Grekçe Tıp Terimlerinin Dilimizdeki Açıklamalı Karşılıkları)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TIETZE, Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı C. I A-E*, İstanbul-Viyana: Simurg Yayınları.
- YALMAN, Ali Rıza (2000), *Cenüpa Türkmen Oymakları I*, Ankara: Kültür

Bakanlığı Yayınları.
YILDIZ, Naciye (2002), “Kastamonu’nun İlçesi Abana’da Halk Kültürü”, *Erdem*,
Türk Halk Kültürü Özel Sayısı-III, C. 13, S. 39, s. 551-569.
ZÜLFİKAR, Hamza (1991), *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: Türk
Dil Kurumu Yayınları.

Kaynak Şahıslar:

- 1-Hatice Karasoy (81) Gündoğmuş/Antalya
- 2-Abdullah Kıldan (83) Gündoğmuş/Antalya
- 3-Nazife Kıldan (83) Gündoğmuş/Antalya
- 4-Fatma Direkçi (65) Derebucak/Konya
- 5-Fatma Özkan (75) Derebucak/Konya
- 6-Umahan Kaya (57) Kalavaç Köyü, Lefkoşa/Kıbrıs
- 7-Hasibe Cavlazođlu (50) Merkez/Konya
- 8-Aliye Mutluay (65) Merkez/Konya

İnternet Adresleri:

BAŞÇETİNÇELİK, Ayşe, “Adana ve Çevresinde Gelenek ve Görenekler”,
<http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/28.php> (16.04.2007).
www.bozkir.net (16.04.2007).